

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: СТРУКТУРА, РІВНІ ТА ІДЕНТИТЕТИ

CONCEPTUAL MODEL OF POLITICAL IDENTITY: STRUCTURE, LEVELS AND IDENTITIES

Стаття присвячена аналізу феномену політичної ідентичності. Розглянуто існуючі моделі політичної ідентичності, розроблені в межах різних підходів (соціально-економічного підходу, когнітивного підходу, персонологічного підходу, нарративного підходу, аксіологічного підходу, формування політичної ідентичності в умовах соціалізації). Здійснено змістовний аналіз моделі політичної ідентичності Р. Сміта. На основі проведеного аналізу та ідей, закладених в моделі Р. Сміта, запропоновано концептуальну модель політичної ідентичності. Дана модель адаптована під особливості розвитку політичної ідентичності громадян України в умовах суспільного транзиту і передбачає виокремлення ідентитетів на трьох рівнях. На макрорівні в структурі політичної ідентичності визначено: політичні, економічні та ціннісно-конститутивні ідентитети. Відповідно, на мезорівні в структурі політичної ідентичності виокремлено: геополітичні та внутрішньополітичні ідентитети, державно-регулятивні та ринково-орієнтовані ідентитети, ціннісно-етнічні, ціннісно-культурні, ціннісно-конфесійні та ціннісно-історичні ідентитети. Наведено емпіричні індикатори, які можуть розглядатись як ідентитети політичної ідентичності на мікрорівні. Автором заплановано здійснити верифікацію даної моделі в межах аналізу моніторингових даних та спеціального емпіричного дослідження. Очікується, що це надасть можливість уточнити контури запропонованої концептуальної моделі політичної ідентичності. Подальші перспективи дослідження пов'язані з вивченням зв'язків між структурними компонентами політичної ідентичності та визначенням тенденцій змін у розвитку політичної ідентичності громадян України в умовах демократичного транзиту.

Ключові слова: політична ідентичність, ідентитети, модель, макро-, мезо- та мікрорівні, демократичний транзит.

The article is devoted to analysis of the phenomenon of political identity. The existent models of political identity elaborated within the framework of social economical approach, cognitive approach, personological approach, narrative approach, axiological approach, and formation of political identity in context of socialization approach are reviewed. Substantive analysis of model of political identity of R. Smiths is performed. Conceptual model of political identity based simultaneously on previous analysis and ideas, embedded in R. Smiths model is proposed. This model is adopted for peculiarities of development of political identity of Ukrainian citizens under condition of social transit, and provides for allocation of identities on three levels. The following elements of political identity were defined in its structure at macro-level: political, economical, and value constitutive identities. The following elements were defined in the structure of political identity at the meso-level: geopolitical and internally political identities, state-regulative and market-oriented identities, value-ethnic, value-cultural, value-confessional, and value-historical identities. Empirical indicators, which can be seen as identities of political identity at the micro-level are provided. Author plans to perform verification of this model by analyzing monitoring data, and by conducting of specific empirical research. It is expected that it will provide a possibility to specify contours of proposed conceptual model of political identity. Further perspectives of research are connected to exploration of connections between structural components of political identity and to specifying trends of the development of political identity of citizens of Ukraine under conditions of democratic transit.

Key words: political identity, identities, model, macro-, meso- and micro-levels, democratic transit.

УДК 316.2+316.6
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.51.5>

Соснюк Є.О.

аспірант відділу соціальної психології
Інститут соціології Національної
академії наук України

Постановка проблеми. Політична ідентичність як феномен постійно знаходиться в центрі уваги українських та зарубіжних науковців. Дослідження політичної ідентичності мають яскраво виражений міждисциплінарний характер. З одного боку, це сприяє поповненню скарбниці наукового знання значною кількістю цікавих теоретичних положень та емпіричних даних. З іншого боку, уявлення науковців про політичну ідентичність досить варіативні. Доволі часто соціологічна специфіка у вивченні політичної ідентичності ніби розчиняється в працях представників інших наук. Насамперед, це стосується уявлень про структуру політичної ідентичності. Зазначені моменти істотно ускладнюють можливості аналізу динаміки розвитку політичної ідентичності громадян України, формування якої відбу-

вається в умовах демократичного транзиту. Таким чином, існує потреба у розробці моделі політичної ідентичності, яка має враховувати специфіку соціологічного знання стосовно політичної ідентичності та бути адаптованою до умов, в яких відбувається формування політичної ідентичності в Україні.

Мета статті полягає у розкритті особливостей концептуальної моделі політичної ідентичності та виокремленні її структурних компонентів (ідентитетів) на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Виклад основного матеріалу. Вивчення проблем політичної ідентичності має багаторічну традицію. Як відомо, перші ґрунтовні наукові розвідки щодо визначення специфіки політичної ідентичності з'явилися в середині ХХ ст. в межах мічиганського проекту, представни-

ками якого політична ідентичність розглядалась як партійна [11; 12]. З того часу пройшло три «хвилі» концептуалізації поняття політичної ідентичності [5] та запропоновано низку нових концепцій політичної ідентичності (Д. Батлер та Д. Стоукс, Дж. Уелш, Р. Картер, Дж. Хелмс, Ф. Шлезінгер, М. Кастельс, Т. Райсс, В. Лот, Б. Страт, Ф. Черутті) [10; 13; 14; 15; 19; 21; 24; 27]. Крім того, науковцями було розроблено електорально поведінкові (М. Шенкс), комунікаційні (Т. Дж. Колтон) та самоідентифікаційні (Р. Барт, Р. Хакфельд, Е. Даунс, Дж. Спрагі) моделі політичної ідентичності [9; 17; 22]. Варто відзначити, що при всій креативності запропонованих ідей позбутися впливу розуміння політичної ідентичності як партійної науковцям повною мірою не вдалось.

Саме тому науковцями було відзначено наявність потреби у розширенні вимірів аналізу політичної ідентичності [17; 26]. Своєрідним відгуком на усвідомлення даної потреби стала поява концепцій політичної ідентичності, розроблених в межах різних підходів (соціально-економічного підходу, когнітивного підходу, персонологічного підходу, нарративного підходу, аксіологічного підходу, формування політичної ідентичності в умовах соціалізації). Ці підходи докладно розглядаються в одній з наших попередніх праць [4].

В контексті даного дослідження зазначимо, що з позицій соціально-економічного підходу політична ідентичність розглядається дослідниками як продукт економічних та соціальних структур, які мають визначальний вплив на особу та програмує її політичну поведінку. Однак у дослідників є розуміння обмеженості даного підходу. Саме тому Н. Крістенсен [17] та В. Вігнолес [26] наполягають на необхідності врахування факторів, яким не знайшлося гідного місця в попередньо розроблених концепціях. Зокрема, йдеться про чинники політичної культури та ціннісних орієнтацій, які, з їхньої точки зору, відіграють чималу роль в процесі формування політичної ідентичності.

В межах когнітивного підходу політична ідентичність визначається науковцями як генералізована установка, дія якої підтримується когнітивними процесами на нейропсихологічному рівні [25, pp. 213–224]. Дж. Ван Бавель та А. Перейра вважають, що зазначена генералізована установка формується під впливом політичної групи, цінності якої поділяє та чи інша особа. І саме ця установка має визначальний вплив на політичну ідентичність.

Прихильниками персонологічного підходу політична ідентичність розглядається як центральне каузальне утворення Я–концепції особистості [16, pp. 27–38]. С. Чен та О. Урмінський вважають, що в структурі Я–концепції можна емпірично дослідити та визначити центральний чинник, який зумовлює сприймання

особою тих чи інших політичних поглядів та відповідно визначає політичну ідентичність.

Для представників нарративного підходу політична ідентичність є різновидом соціальної ідентичності, що пов'язана з історичною пам'яттю та актуалізується через занурення в емоційно забарвлений життєвий простір [8, pp. 79–88]. Л. Браун та К. А. Ібарра підкреслюють, що політична ідентичність надає «форму» баченню тих чи інших історичних подій, та стає однією з призм, через яку інтерпретуються ті чи інші події, як в минулому, так і в сьогоденні [8, p. 84].

З позицій аксіологічного підходу політична ідентичність розглядається дослідниками як складова морального світогляду людини, в основу якого закладено певну систему цінностей [28, pp. 346–354]. К. П. Вінтеріч, Й. Дженгом та В. Міталом було встановлено наявність зв'язку між характером політичної ідентичності та пов'язаним з нею моральним світоглядом людини [28, p. 350].

Аналізуючи специфіку формування ідентичності в процесі соціалізації, дослідники розглядають політичну ідентичність як похідну від базових культурних установок [20, pp. 1–33]. Р. Реккер, Л. Кейсерс, С. Брені та В. Міус в результаті проведених досліджень було виявлено, що ідентичність молоді частіше формується в узгодженості з базовими установками, аніж навпаки. Також авторами було встановлено, що ранні культурні установки утворюють таку ідентичність, що може згодом визначати політичні установки.

Варто відзначити, що в межах зазначених підходів переважно використовувались цікаві, але значною мірою суто емпіричні моделі, які не дають уявлення про політичну ідентичність як цілісне утворення, що має чітко виражену структуру.

На їх фоні досить продуктивною можна вважати концепцію американського дослідника Р. М. Сміта (Smith R. M.), який в своїй роботі «Identities, interests and the future of political science» здійснив спробу концептуалізації структури політичної ідентичності, яка позбавлена низки недоліків, властивих раніше розглянутим концепціям і моделям [23].

Модель політичної ідентичності вченого містить 3 основних компоненти: *economical stories*, *political power stories* та *ethically constitutive stories*. Поняття *stories* автором окремо не визначається. Однак під ним можна розуміти погляди людини стосовно тієї чи іншої сфери, які базуються на життєвому досвіді людини у взаємодії з референтними групами, що визначають спільне бачення з ними та прагнення до членства в подібних соціальних спільнотах.

У якості *economical stories* Р. М. Сміт розглядає такі аспекти членства у спільноті як перспек-

тива матеріальної вигоди для поточних і майбутніх поколінь (сюди автор вносить те, що він іменує «капіталістичною» та «соціалістичною» ідеологіями). В свою чергу, до political power stories відноситься членство в спільноті, що дає перспективу особистого захисту, і «частку» у колективній владі (тут автор розглядає у якості прикладів республіканізм та фашизм). В якості ethically constitutive stories) розглядається приналежність до певного народу чи групи, що тим чи іншим чином є невід'ємною частиною того, ким вони насправді є. Ця приналежність має моральну та етичну цінність (сюди автор відносить расові, етнічні, релігійні, етнічні, культурні, історичні та гендеризовані почуття приналежності до спільноти, які автор вважає етично установчими).

Дана модель була розроблена в межах політологічної науки і має досить загальний характер. Однак ми вважаємо, що з певними доповненнями її можна використовувати в інших соціальних науках, зокрема і в соціології, з огляду на широту охоплення феномену та лабільність моделі, яка дозволяє адаптувати її

до емпіричних досліджень в різних ситуаційних контекстах, зокрема і в контексті українського демократичного транзиту. Тим більше, що такі варіанти її доопрацювання та вдосконалення передбачав і сам Р. М. Сміт [23].

Для вдосконалення є й інші причини. Як зазначають українські соціологи (О. Вишняк, А. Ручка, Ю. Шведа), зарубіжні концепції та моделі не в повній мірі враховують специфіку нашого суспільства і не можуть бути використані в чистому вигляді для аналізу політичної ідентичності українців [1; 3; 6].

Саме тому на основі проведеного аналізу та ідей, закладених в моделі Р. Сміта, нами запропоновано власну концептуальну модель політичної ідентичності (рис. 1).

Ми вважаємо, що компоненти (stories), виокремлені Р. М. Смітом, сутнісно відповідають поняттю ідентитету, яке було введено в соціальні науки М. Шульгою. Він визначає ідентитет як сутнісну ознаку, що може бути властива людині чи спільноті, та яка дозволяє максимально точно встановити приналежність людини до тієї чи іншої групи чи спільноти

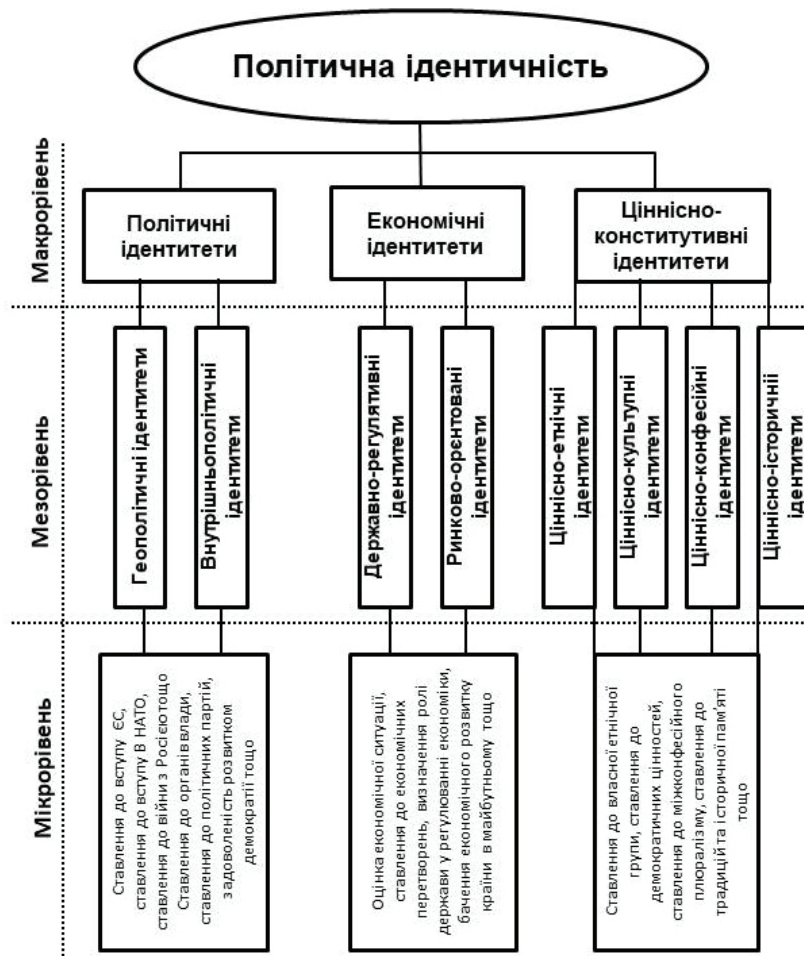

Рис. 1. Концептуальна модель політичної ідентичності

[7]. Віддаючи належне авторському баченню Р. М. Сміта, ми вважаємо доцільним надалі називати визначені ним компоненти ідентичності «ідентитетами», оскільки нам видається, що подібна їх категоризація вносить більшу теоретичну ясність, якої не надає оригінальне «stories». Водночас ми не відкидаємо ні авторське, ні інші можливі варіанти назви цих компонентів, доки вони відповідають їх сутності.

Політичну ідентичність ми розглядаємо як форму соціальної ідентичності, що позначає членство у групі, члени якої беруть участь у спільній боротьбі за певну форму влади. Таке, узагальнене на основі багатьох наукових праць, визначення, як нам видається, достатньо повно розкриває сутність поняття «політична ідентичність».

В нашій моделі, структура політичної ідентичності визначається на макро-, мезо- та мікрорівнях.

На макрорівні в структурі політичної ідентичності ми виокремлюємо:

– політичні ідентитети – сукупність можливих диспозицій з питань державного устрою, розподілу державної влади, приналежності/прихильності до тієї чи іншої партії, ідеологічної течії;

– економічні ідентитети – сукупність можливих диспозицій членів політичних груп з питань економічного устрою, що може включати питання ролі держави в економіці, питання розподілу економічних благ тощо;

– ціннісно-конститутивні ідентитети – сукупність можливих диспозицій членів політичних груп щодо цінності належності до певних етнічних, конфесійних, культурних спільнот та варіантів спільної історичної пам'яті.

На мезорівні політичні ідентитети представлені геополітичними та внутрішньополітичними ідентитетами; економічні – державно-регулятивними та ринково-орієнтованими ідентитетами; ціннісно-конститутивні – ціннісно-етнічними, ціннісно-культурними, ціннісно-конфесійними та ціннісно-історичними ідентитетами. Ціннісні ідентитети представлені більш детально через потребу в їх системному розкритті [2].

На мікрорівні ідентитети політичної ідентичності можуть розглядатись як емпіричні індикатори, які наведено в схематичному описі моделі (див. рис. 1).

Звісно, ми не розглядаємо дану концептуальну модель як повністю завершений варіант. Скоріше, як певний контур, структурні та змістовні компоненти якого можуть бути уточнені в процесі верифікації моделі. Однак ми сподіваємось, що завдяки її використанню ми зможемо визначити особливості розвитку політичної ідентичності громадян України в умовах демократичного транзиту.

Висновки з проведеного дослідження.

Політичну ідентичність можна розглядати як форму соціальної ідентичності, що позначає членство у групі, члени якої беруть участь у спільній боротьбі за певну форму влади.

На основі проведеного аналізу та ідей, закладених в моделі Р. Сміта, запропоновано концептуальну модель політичної ідентичності. Дана модель адаптована під особливості розвитку політичної ідентичності громадян України в умовах суспільного транзиту і передбачає виокремлення ідентитетів на трьох рівнях. На макрорівні в структурі політичної ідентичності визначено: політичні, економічні та ціннісно-конститутивні ідентитети. Відповідно, на мезорівні в структурі політичної ідентичності виокремлено: геополітичні та внутрішньополітичні ідентитети, державно-регулятивні та ринково-орієнтовані ідентитети, ціннісно-етнічні, ціннісно-культурні, ціннісно-конфесійні та ціннісно-історичні ідентитети. Наведено емпіричні індикатори, які можуть розглядатись як ідентитети політичної ідентичності на мікрорівні.

Передбачається здійснити верифікацію даної моделі в межах аналізу моніторингових даних та спеціального емпіричного дослідження. Очікується, що це надасть можливість уточнити контури запропонованої концептуальної моделі політичної ідентичності.

Подальші перспективи дослідження пов'язані з вивченням зв'язків між структурними компонентами політичної ідентичності та визначенням тенденцій змін у розвитку політичної ідентичності громадян України в умовах демократичного транзиту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вишняк О. Електоральна соціологія: історія, теорія, методи. Київ : Ін-т соціології НАНУ, 2000. 308 с.
2. Дембицький С., Сидоров М., Соснюк Є. Системний підхід до соціологічного вивчення індивідуальних цінностей. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2019. № 3. С. 102–123. URL: <https://doi.org/10.15407/sociology2019.03.102>.
3. Ручка А.О. Політико-ідеологічна самоідентифікація населення сучасної України. *Українське суспільство 1992–2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг*. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2012. С. 29–40.
4. Соснюк Є.О. Аналіз сучасних підходів до вивчення політичної ідентичності в зарубіжній соціології. *Габітус*. 2021. № 27. С. 17–21. DOI - <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.27.2>.
5. Соснюк Є. Концепції політичної ідентичності в соціальних науках. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2019. № 4. С. 118–135. URL: <http://10.15407/sociology2019.04.118>.
6. Шведа Ю.Р. Трансформації партійної системи в контексті трансформації політичної системи в Україні. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Збірник наук. праць*. Львів :

Видавництво Національного університету «Львівська Політехніка», 2007. № 19. С. 165–172.

7. Шульга М. Маргінальність як криза ідентичності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2000. № 3. С. 166–170.

8. Brown L. and Ibarra K.A. Commemoration and the expression of political identity. *Tourism Management*. 2018. No 68. P. 79–88.

9. Burt R. *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. MA: Cambridge, 1992. 313 p.

10. Butler, D., Stokes, D. *Political Change in Britain*. London, 1974. 516 p.

11. Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E., Stokes, D. E. *Elections and the political order*. New York : Wiley, 1966. 385 p.

12. Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E., Stokes, D. E. *The American Voter*. New York : Wiley, 1960. 573 p.

13. Carter, R. T., Helms, J. E. White Racial Identity Attitudes and Cultural Values. Black and White racial identity: Theory, Research and Practice. *Journal of Multicultural Counseling and Development*. 2003. Volume 31, No. 4. P. 226–244.

14. Castels M. *The Power of Identity*. Oxford : Blackwell, 1997. 280 p.

15. Cerutti, F. Towards the political identity of the Europeans: An Introduction. *A soul for Europe. On the political and cultural identity of the Europeans*. 2001. Vol. 1. P. 26–45.

16. Chen S.Y. & Urminsky O. The role of causal beliefs in political identity and voting. *Cognition*. 2019. No. 188. P. 27–38. URL: <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2019.01.003>.

17. Colton T. J. *Transitional Citizens: Voters and What Influences Them in the New Russia*. London : Cambridge, 2000. 336 p.

18. Kristensen N. N. The Meanings and Dimensions of Citizens' Political Identity: Approaching an Understanding of the Concept of Political Identity. European Consortium of Political Research (ECPR): General Con-

ference Papers, Université de Montreal, Montreal, Canada, 2015.

19. Loth W. Identity and Statehood in the process of European Integration. *Journal of European Integration History*. 2000. No. 6. P. 9–26.

20. Rekker R., Keijsers L., Branje S., Meeus W. The dynamics of political identity and issue attitudes in adolescence and early adulthood. *Electoral Studies*. 2017. doi: 10.1016/j.electstud.2017.02.005.

21. Risse T. The Euro between National and European Identity. *Journal of European Public Policy*. 2003. August. No. 10(4). P. 487–505.

22. Shanks M., Miller W. Policy Direction and Performance Evaluation: Contemporary Explanations of the Reagan Elections. *British Journal of Political Science*. 1990. Vol. 20, No. 2. P. 143–235.

23. Smith Rogers M. Identities, interests and the future of political science. *Perspectives on Politics*. 2004. 2(02). P. 301–312. DOI: 10.1017/S1537592704040174. S2CID 144844167.

24. Strath B. A European Identity: to the historical limits of a concept. *European Journal of Social Theory*. 2003. No. 5. P. 387–401.

25. Van Bavel J. J. & Pereira A. The Partisan Brain: An Identity-Based Model of Political Belief. *Trends in Cognitive Sciences*. 2018. No. 22(3). P. 213–224. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tics.2018.01.004>.

26. Vignoles V. L. *Identity: Personal and Social*. The Oxford Handbook of Personality and Social Psychology (edited by Kay Deaux, Mark Snyder). Second Edition. New York : Oxford University Press, 2019.

27. Welsh J. M. The role of the inner enemy in European self-definition: Identity, culture and international relations theory. *History of European Ideas*. 1994. Volume 19. Issue 1-3. P. 53–61.

28. Winterich K. P., Zhang Y., Mittal V. How political identity and charity positioning increase donations: Insights from Moral Foundations Theory. *Intern. J. of Research in Marketing*. 2012. No. 29. P. 346–354.